

АКЦИЗ СОЛИҒИНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИЯТИ ВА СТАВКАЛАРИ

Абдулхаева Шахноза Муҳаммадиевна

ТДИУ докторанти

ДТПИ ўқитувчиси

sh.abdulkhaeva@tsue.uz

КАЛИТ СЎЗЛАР: Акциз, солиқ, солиқ тўловчилар, объект, акциз маркалари, солиқ стакаси, солиқ карзи, давлат бюджети, товар, маҳсулот, импорт, экспорт

Акциз солиғи давлат даромадлари манбаи сифатида давлат бюджетининг шаклланишида муҳим рол ўйнайди. Ҳозирги вақтда акциз солиғи барча мамлакатларда уларнинг молиявий ресурсларини шакллантиришга, шунингдек бозордаги носозликларни бартараф этишдаги таъсири туфайли қўлланилади. Акциз солиғи давлат бюджетига тез тушиши сабабли харажатларни тезда молиялаштириш имконини беради.

Акциз фискал барқарорликка эришиш учун муҳим восита ҳисобланади. Акцизлар молия ва солиқ тизимининг тартибга солувчи самарали элементи сифатида бюджет даромадлари ва давлат бошқаруви механизмнинг муҳим қисмидир.

Молиявий функция акциз солиғининг асосий ва энг муҳим функциялардан бири сифатида мамлакат бюджетини шакллантириш учун этарли ва барқарор даромад оқимини таъминлашдан иборат. Шунингдек йиғимларнинг кўпайиши давлат бюджет даромадларининг ортишига имконият яратади. Шунинг учун ҳам акциз солиғи давлатни таъминлашга қаратилган катта ва барқарор даромад манбаи ҳисобланади.

Акциз – лотинча “accidere” сўзидан олинган бўлиб кесиш деган маънони англатади. Адабиётларда ушбу солиқ тури асосан ҳашамат товарлари шунингдек инсон саломатлиги ҳамда атроф муҳит учун зарарли бўлган товарларга нисбатан қўлланилиши белгиланган.

Қуйидагилар акциз солиғи солинадиган объект ҳисобланади:
Акциз тўланадиган товарларни реализация қилиш, шу жумладан айирбошлаш учун бериш:

– товарга бўлган мулк ҳуқуқини бериш;

– гаров билан таъминланган мажбурият бажарилмаган тақдирда, гаровга қўйилган акциз тўланадиган товарларни гаровга қўювчи томонидан бериш;

– акциз тўланадиган товарларни бепул бериш;

– акциз тўланадиган товарларни (хизматларни) меҳнатга ҳақ тўлаш ҳисобидан бериш;

– акциз тўланадиган товарларни қайтариш шарти билан қайта ишлаш учун топшириш, шунингдек қайтариш шарти билан берилган хом ашё ва материалларни қайта ишлаш маҳсули бўлган, шунингдек акциз тўланадиган шундай хом ашё ва материалларнинг маҳсули бўлган, акциз тўланадиган товарларни қайтариш шарти билан берилган хом ашё ва материалларнинг мулкдорига ишлаб чиқарувчи томонидан топшириш.

Акциз солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ солинадиган базадан ва солиқнинг белгиланган ставкаларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

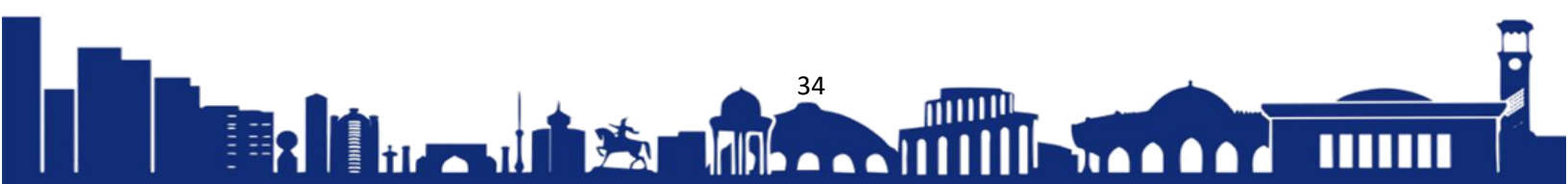
Импорт қилинган, акциз тўланадиган, ўзига нисбатан аралаш адвалор ва қатъий белгиланган солиқ ставкалари белгиланган товарлар бўйича солиқ солиқ базаси ва адвалор ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Акциз тўланадиган товарларга (хизматларга) нисбатан солиқ ставкалари мутлақ (қатъий) сўммада белгиланган бўлса, солиқ базаси акциз тўланадиган товарларнинг (хизматларнинг) натурада ифодаланган ҳажмидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Ишлаб чиқарилаётган акциз тўланадиган товарларга (хизматларга) солиқ ставкалари фоизларда (адвалор) белгиланган бўлса, солиқ базаси бўлиб реализация қилинган акциз тўланадиган товарларнинг (хизматларнинг) қиймати, бироқ уларнинг ҳақиқий таннархидан паст бўлмаган қиймати ҳисобланади.

Жисмоний шахслар меҳнатига ҳақ тўлаш, ҳисоблаб чиқарилган дивидендлар ҳисобига бепул ёки бошқа товарларга (хизматларга) айирбошлаш учун бериладиган акциз тўланадиган товарлар бўйича солиқ базаси амалдаги солиқ кодексининг 285 моддасида белгиланган тартибда аниқланади.

Қайтариб бериш шарти билан қайта ишланган хом ашё ва материаллардан ишлаб чиқарилган акциз тўланадиган товарлар бўйича солиқ базаси акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқаришга доир ишларнинг қийматини ҳамда

қайтариш шарти билан қайта ишланган хом ашё ва материалларнинг қийматини ўз ичига олади.

Акциз тўланадиган товарларга нисбатан қатъий белгиланган ва адвалор солиқ ставкаларидан иборат бўлган аралаш солиқ ставкалари белгиланган бўлса, солиқ базаси, агар ушбу модданинг иккинчи ва учинчи қисмларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, акциз тўланадиган товарларнинг натурада ифодаланган ҳажмидан ҳамда реализация қилинган акциз тўланадиган товарларнинг қийматидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Четдан олиб кирилатган акциз тўланадиган товарларга нисбатан фоизлардаги (адвалор) солиқ ставкалари белгиланган бўлса, солиқ базаси божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланадиган божхона қиймати асосида аниқланади.

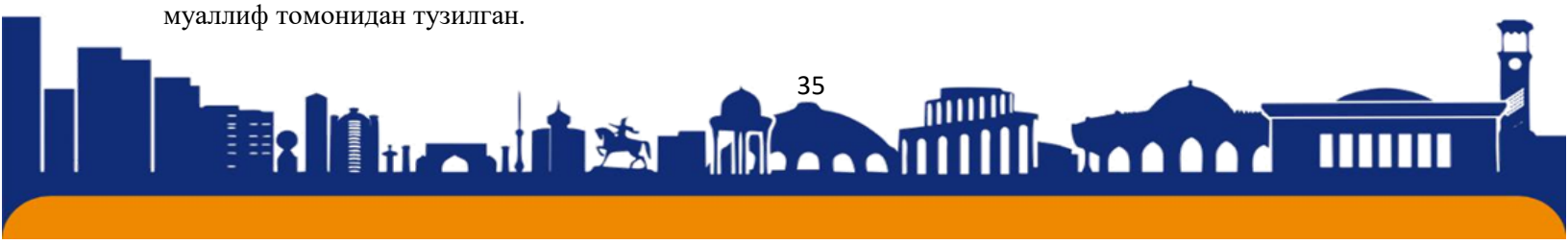
Олиб кирилатган акциз тўланадиган товарларга нисбатан қатъий белгиланган ва адвалор солиқ ставкаларидан иборат бўлган аралаш солиқ ставкалари белгиланган бўлса, солиқ базаси божхона қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланадиган, акциз тўланадиган товарларнинг натурада ифодаланган ҳажмидан ва (ёки) акциз тўланадиган товарларнинг божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланадиган божхона қийматидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

1-жадвал.

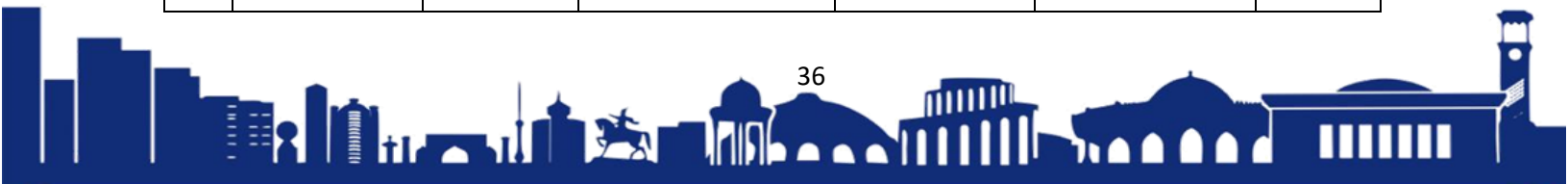
2019-2024 йиллар алкоголь маҳсулотлари учун солиқ ставкалари¹

№	йиллар	Алкоголь маҳсулотлари номи				
		этил спирти	Ароқ, коньяк ва бошқа алкоголь маҳсулотлари	табiiй равишда ачитилган табiiй винолар	бошқа винолар, шу жумладан вермут	пиво

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

1	2019 йил	10 800 сўм	98 000 сўм	7 700 сўм	14 500 сўм	10 600 сўм
2	2020 йил	10 800 сўм	98 000 сўм	7 700 сўм	14 500 сўм	10 600 сўм
3	2021 йил 1 нвардан	10 800 сўм	98 000 сўм	7 700 сўм	14 500 сўм	10 600 сўм
4	2021 йил 1 февралдан	12 500 сўм	116 400 сўм	8 300 сўм	16 800 сўм	11 700 сўм
5	2021 йил 1 октябрдан	13 500 сўм	125 100 сўм	8 700 сўм	18000 сўм	12 600 сўм
6	2022 йил 1 январ	13 500 сўм	125 100 сўм	1 сўм	18 000 сўм	12 600 сўм
7	2022 йил 1 июндан	14 900 сўм	138 000 сўм	1 сўм	19 800 сўм	12 600 сўм

8	2023 йил 1 январдан	7450 сўм	34500 сўм	1 сўм	1980 сум	1380 сум
9	2023 йил 1 февралдан	7450 сўм	38000 сўм	1 сўм	2200 сум	1 550 сўм
10	2024 йил 1 январ	14 900 сўм	38 000 сўм	1 сўм	2 200 сўм	1 550 сўм
11	2024 йил 1 июлдан	14 900 сўм	40 000 сўм	1 сўм	2 310 сўм	1 628 сўм

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2019-2024 йиллар давомида алкоголь маҳсулотлари учун акциз солиғи ставкалари ўзгариб келмоқда. Масалан, 2021 йилда акциз солиғи ставкалари 3 марта, яъни 2021 йил 1 январдан, 2021 йил 1 февралдан ва 2021 йил 1 октябрда ўзгарган. Алкоголли маҳсулотларидан этил спирти 2019 йилдан 2021 йил 1 январгача 10800 сўм бўлса, 2023 йилга келиб 7450 сўмга, 2024 йил 1 январдан 14900 сўм қилиб белгаланган. Шунингдек бошқа алкоголь маҳсулотлари 2019-2024 йиллар давомида солиқ ставкалари ўзгариб келмоқда. Алкоголли маҳсулотларга акциз солиғи 2024 йил 1 июлдан 5 фоизга оширилди. Импорт қилинган ароқ, коньяк ва бошқа спиртли ичимликларга акциз солиғи ЖСТ талаблари доирасида ставкалар ўртасидаги фарқни камайтириш учун 5 фоизга камайтирилди.

2-жадвал.

2019-2024 йилларда нефть маҳсулотлари учун солиқ ставкалари²

Т/ Р	Товарлар (хизматлар) номи	йиллар					
		2019	2020	2021 01.01.21	2022 01.01.22 01.07.23 дан	2023 01.01.23 дан	2024 01.01.24

² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

				01.02.2 1 дан		01.02.23 дан	01.02.24 дан
1	Аи-80	200000 сўм/ тонна	200000 сўм/ тонна	200 000 сўм/то нна 240000 сўм/то нна	240000 сўм/т 275000 сўм/т	275 000 сўм/тон на 303000 сўм/тон на	303000 сўм /тонна, .340000 сўм/тонна
2	Аи-90 ва ундан юқори	250000 сўм/то нн	250000 сўм/ тонна	250000 сўм/то на 275000 сўм/то на	275000 сўм/тонн а	275000 сўм/тон на 303000 сўм/тон на	303000 сўм/тонна
3	авиакерос ин (синтетик дан ташқари)	180 000 сўм/ тонна	180000 сўм/ тонна	180000 сўм/то нна 200000 сўм/т	200000 сўм/т 220000 сўм/т	220000 сўм/тон на 242000 сўм/тон на	242000 сўм/тонна, 271000 сўм/тонна
4	дизель ёқилғиси (синтетик дан ташқари)	200 000 сўм/ тонна	200000 сўм/ тонна	200000 сўм/т, 240000 сўм/т.	240000 сўм/т, 264000 сўм/т.	264000 сўм/тон на 291000 сўм/тон на	291000 сўм/тонна, 326000 сўм/тонна
5	ЭКО дизель ёқилғиси (синтетик дан ташқари)	180 000 сўм/ тонна	180000 сўм/ тонна	189000 сўм/т, 216000 сўм/т.	116000 сўм/т, 237600 сўм/т.	237600 сўм/тон на 262000 сўм/тон на	262000 сўм/тонна, 293000 сўм/тонна

6	Полиэтилен гранулалар	30%	30%	20%	10%	10%	10%
7	Табиийга, шу жумладан экспорт мустасно	20%	20%	20%	20%	20%	20%
8	Якуний истеъмол-чига сотилади-ган: Бензин	1 литр285 сўм 378480 сўм 1 тонна	1 литр285 сўм/1 тонна 378 480 сўм	285 сўм 1 литр,378480 т, 350 сўм 1 литр, 465530 1 т	350 сўм 1 литр, 465530 1, 385 сўм 1 литр,51200 1 т	385 сўм1 литр,512000 1 т,4251 литр,565000 1 тона	425 сўм1 литр,56500 1 тонна,476 сўм 1 литр,63300 0 1 тонна.
9	сиқилган газ	435 сўм 1 куб. метр	435 сўм 1 куб. метр	435 сўм 1 куб. метр, 500 сўм1 куб метр	500 сўм 1 куб. метр, 550 сўм1 куб метр	550 сўм 1 куб. метр, 605 сўм1 куб метр	605 сўм 1 куб. метр, 678 сўм1 куб метр

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2019-2024 йиллар давомида нефть маҳсулотлари учун акциз солиғи ставкалари ўзгариб келмоқда. Масалан, 2021-2024 йиллар давомида йилда акциз солиғи ставкалари 2 мартадан ўзгарган бўлиб, шундан Аи-80 бензини 2021 йил 1 январдан 1 тонна учун 200000 сўм бўлса , 2021 йил 1 февралдан 1 тонна учун 240000 сўмга, 2022 йил 1 июлдан 1 тонна учун 275000 сўмга, 2023 йил 1 февралдан 1 тонна учун 303000 сўмга кўтарилган. Полиэтилен гранулалар 2019-2020 йиллар 30% бўлиб, 2022 йилда 20%га, 2022

йилдан бошлаб 10% қилиб пасайтирилган. Табиий газ учун 2019-2024 йиллар давомида нефть акциз солиғи ставкалари 20% бўлиб ўзгаришсиз қолмоқда.

Акциз солиғи – 15 834,4 млрд сўм, 2022 йилга нисбатан 2 379,3 млрд сўм ёки 17,7%га ошди.

Қуйидаги омиллар акциз солиғи бўйича бюджет тушумларига таъсир этган:

2023 йил 1 февралдан акциз ости маҳсулотлар учун белгиланган қатъий суммадаги ставкаларнинг ўртача 10 фоизга оширилиши – 1 580 млрд сўм;

АИ-80 русумли автобензин маҳсулоти ишлаб чиқарувчи учун акциз солиғининг “ноль” ставкаси белгиланиши – 1 300,0 млрд сўм.

Соғлом турмуш тарзи ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишни тарғиб қилиш доирасида 2024 йил 1 январдан бошлаб алкоғолли ичимликларга акциз солиғи ставкасини икки баравар — бир литри учун 7400 сўмдан 14900 сўмгача оширишди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2024 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида 28.12.2023 йилдаги ЎРҚ-891-сон Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси (янги таҳрири)
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 30.12.2022 йилдаги ЎРҚ-812-сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 28.12.2023 йилдаги ЎРҚ-891-сон
4. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: Учебник и практикум для прикладного бакалавриата. Люберцы: Юрайт, 2016. 418 с
5. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш Дарслик /Ҳаммуал.: – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009 у. -400 бет
6. А.Ҳ.Тошқулов, С.К.Худойкулов. Солиқ назарияси. Дарслик. Тошкент 2021 йил-290 бет
7. <https://buxgalter.uz/publish/doc/text167245>
8. <http://www.agriculture.uz/filesarchive/aksiz>
9. <https://www.norma.uz/>

